

אכילה לפני התקיעות

פרק א: אכילה לפני תפילת שחרית

פרק ב: אכילה לפני קיום מצוות

פרק ג: חיוב קידוש - לפני תפילת מוסף או לאחריה

פרק ד: אכילה לפני תקיעות לנשים

פרק ה: אכילה לפני מוסף בראש השנה שחל בשבת

בקהילות ישראל יש מנהגים שונים בענין האכילה לפני התקיעות, ואף אני במשך חיי, התפללתי בכמה מקומות, שבכל אחד מהם נהגו באופן אחר:

[א] בימי ילדותי, התפללתי עם אבי ז"ל בבית החסידים ברחוב שלמה המלך בתל אביב, שם נהגו כל המתפללים **לשתות קפה ולאכול עוגות** לאחר קריאת התורה [לפני התקיעות] בבית החסידים, **ללא עשיית קידוש**.

[ב] בבחורתי כאשר התפללתי בראש השנה בישיבת הישוב החדש בתל אביב, היה נהוג לאחר קריאת התורה לרדת מבית המדרש לחדר האוכל, ושם הסבו בצוותא ראש הישיבה והר"מים עם בני הישיבה, **עשו קידוש ואכלו מיני מזונות**.

[ג] ואילו בישיבת חברון, תלמידי הישיבה היו עושים קידוש ואוכלים מזונות בחדר האוכל של הישיבה, ואילו ראשי הישיבה והר"מים **הלכו לבתייהם** שהיו בסמוך לישיבה, **ושם עשו קידוש ואכלו** [ולא בישיבה, במקום שבו התפללו].

[ד] מאז נישואי אני מתגורר בלוס אנג'לס, ובבית כנסת שבו אני מתפלל "ישראל הצעיר דהנקוק פארק", כל הציבור נוהג **שלא לאכול כלל לפני התקיעות**, מלבד הרב, המשמש כבעל תפילה במוסף, שעושה קידוש לעצמו קידוש בצנעה.

שינוי המנהגים מן הקצה אל הקצה אומר דרשני, ולהלן נברר כל מנהג וטעמו, ולשם כך יש להבין. [א] מדוע הנהגים לאכול לפני התפילה בראש השנה, לא חוששים להלכה פסוקה בשו"ע (או"ח סי' פט סע' ג) שאין לאכול לפני התפילה.

[ב] המנהג לאכול לאחר תפילת שחרית, טעון ביאור, מדוע אין לאסור זאת כשם שמצינו שאסור לאכול לפני קיום מצוות.

[ג] וגם טעם הנהגים לאכול לפני התקיעות **ללא קידוש**, צריך בירור, מדוע אינם מקדימים קידוש לאכילתם.

פרק א: אכילה לפני תפילת שחרית

א. במסכת בברכות (י, ב) מובא: "ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, מאי דכתיב (ויקרא יט, כו) לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל, עליו הכתוב אומר (מלכים א יד, ט) וְאֶתִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרַי גִּנְזָה, אל תקרי גוז אלא גאיך. אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה, קבל עליו מלכות שמים". לפנינו שני מקורות לאיסור לאכול לפני התפילה:

[א] מהפסוק "לא תאכלו על הדם" נלמד, שאין "לאכול" קודם שמתפללים ומבקשים מהקב"ה "על הדם", דהיינו על צרכינו.

[ב] מהפסוק "ואותי השלכת אחרי גוך", נלמד שבאכילה לפני התפילה יש גאווה, שכביכול מחשיב צרכי גופו יותר מהצורך להתפלל.

וביאר בספר מבשר טוב (ברכות סימן יז) שכל אחד מהמקורות לאיסור אכילה לפני התפילה הם "ב' הגדרים שבאיסור אכילה קודם התפילה", כדבריו: "דקרא דלא תאכלו על הדם הוא גזירת הכתוב **לענין אכילה**, והוא דין איסור לאכול בלא תפילה, וכמו שאסור לאכול בלא ברכה. ואילו קרא דאותי השלכת אחרי גוך, דדרשו גאון, הוא **דין בהלכות תפילה**, דכל שאוכל קודם התפילה אמר הקב"ה לאחר שנתגאה קיבל עליו עול מלכות שמים, והוא מדיני התפילה שלא יקדים לה שלום ולא יעשה חפציו קודם התפילה". וכן מבואר בשו"ת להורות נתן (ח"א או"ח סימן אות ג) "ההבדל בין שני הלימודים נראה, דלהטעם הראשון דלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, **האיסור הוא על האכילה**, שאסרו לאכול קודם התפילה. ולטעם השני דהאוכל ושותה ואחר כך מתפלל אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים, **האיסור הוא על התפילה**, דאסור להתפלל אחר שנתגאה על ידי אכילתו".

ב. וכתב הלהורות נתן שהנפקא מינה אם האיסור לאכול לפני התפילה הוא רק בסמוך לזמן התפילה, או אפילו קודם לכן היא: "דלטעם הראשון דהאיסור הוא **האכילה** קודם שקיים מצות תפילה, אם כן לא נאסרה האכילה אלא סמוך לזמן קיום המצוה, דאין לו לאכול בשעה שמוטלת עליו חובת תפילה, וכמו שמצינו כן לענין אכילה סמוך למנחה, ולענין תפילת ערבית, ולענין אכילה קודם בדיקת חמץ, ולענין אכילה קודם ספירת העומר. והוא הדין דלא נאסרה האכילה אלא סמוך לזמן תפילה. אבל להטעם השני, דהאיסור הוא **מחמת התפילה**, שאסור להתפלל מתוך גאווה, יש לומר דאף אם אכל קודם זמן התפילה אסור, כיון דעל כל פנים בשעת התפילה עדיין מרגיש את שבעו ונמצא שמתפלל מתוך גאווה".

האיסור לאכול לפני התפילה נפסק בשו"ע (או"ח סי' פט סע' ג) "אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפילת שמונה עשרה, ולא לאכול ולא לשתות. אבל מים מותר לשתות קודם תפילה בין בחול ובין בשבת ויום טוב, וכן אוכלים ומשקים לרפואה מותר". ובמשנה ברורה (ס"ק כא) כתב: "והעובר על זה אמרו חז"ל שעליו אמר הכתוב ואותי השלכת אחרי גוך, אמר הקדוש ברוך הוא לאחר שאכל ושתה ונתגאה קבל עליו מלכות שמים. וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, ואפילו טעימה בעלמא אסור". ומדברי המשנה ברורה שהפך את סדר הסברות מכפי שמובא בסוגיא, והקדים להביא את טעם האיסור לאכול לפני התפילה משום גאווה, משמע שעיקר האיסור לאכול לפני התפילה הוא משום גאווה, והלימוד מהפסוק "לא תאכלו על הדם", אינו אלא תוספת אסמכתא על עיקר האיסור שהוא גאווה באכילה לפני התפילה, וצ"ע.

ג. והנה אבי ז"ל היה נוהג לשתות תה ולאכול עוגה בשבת בבוקר לפני התפילה. פעם שאלתי, מדוע אין בכך איסור "לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם". והשיבני, שאיסור זה נאמר רק בימות החול, שמבקשים בקשות בשמונה עשרה, אבל בשבתות וימים טובים שאין מבקשים בקשות, אין גם איסור לאכול לפני התפילה. ולפי זה יוצא שגם בראש השנה אין איסור לאכול לפני התפילה משום "לא תאכלו על הדם", כי עיקר תפילות ראש השנה נועדו ונתקנו להמליך את הקב"ה בעולם. ומאחר ואין בעיקר התפילה בקשות, אין גם איסור לאכול לפני התפילה.

ונראה שגם האיסור לאכול לפני התפילה משום גאווה כלל לא נאמר בראש השנה, מכיון שכל מהותו של ראש השנה היא המלכת הקב"ה למלך ואנו כעבדים לו, ולכן כאשר האכילה היא לצורך התפילה שמטרתה להמליך את הקב"ה, אין בזה כלל גאווה. ודומה הדבר למבואר בדברי המג"א (סי' פט ס"ק יא) שהתיר לצורך רפואה "אפילו אוכל ושותה דבר דשייך בו גאווה, כיון שאינו עושה משום גאווה, אלא לרפואה אע"פ שאינו חולה, שרי".

ולא זו בלבד, אלא שבהגהות מלוא הרועים במסכת ברכות (שם ד"ה אריב"ח) כתב שהאיסור לאכול לפני התפילה משום גאווה נאמר **בתפילת מנחה בלבד**, כדבריו: "כל האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת

אחרי גוף, דזה קאי **בתפילת המנחה דביה ליכא לאו דלא תאכלו**, רק איסורא משום ואותי השלכת". ואם כן, **לפני תפילת שחרית** האיסור לאכול לפני התפילה אינו משום גאווה, אלא משום "לא תאכלו על הדם". נמצא כי בראש השנה אין לאסור את האכילה לפני תפילת שחרית, כשם שהדבר אסור בכל ימות החול במשך השנה.

פרק ב: אכילה לפני קיום מצוות

עתה נבוא לברר את טעם המנהג לאכול לאחר תפילת שחרית לפני התקיעות, מדוע אין לאסור זאת כשם שמצינו שאסור לאכול לפני קיום מצוות, כדלהלן.

ד. במסכת שבת שנינו במשנה (פ"א מ"ב) "לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין". ופירש רש"י (שבת ט, ב) וז"ל: "וטעמא דכולהו משום שמא ימשך עד שיעבור זמן התפילה". ומבואר כי חששו חז"ל שאם אדם יאכל קודם תפילת המנחה, הוא עלול "להימשך" אחר האכילה, דהיינו להיות עסוק באכילתו עד שישכח מלהתפלל, ולכן אסור להתחיל לאכול לפני תפילת המנחה. ואיסור זה אינו רק בהגיע זמן התפילה, אלא עוד קודם שהגיע זמן התפילה, וכפי שנפסק להלכה בשו"ע בהלכות תפילת המנחה (או"ח סי' רלב סע' ב) "ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי ולא לדין ולא לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ז) "סמוך למנחה, היינו חצי שעה קודם, דהוא תחילת שעה שביעית שהוא מחצי היום ומעלה". וכן פסק השו"ע בהלכות קריאת שמע של ערבית (או"ח סי' רלה סע' ב) "אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית". וכתב המשנה ברורה (ס"ק טז) "והטעם, שמא ימשך בסעודתו ופעמים ישתקע על ידי זה גם בשינה וישכח לקרות שמע. ואפילו לאכול קמעא אסור". וכן נפסק בשו"ע בהלכות פסח (סי' תלא סע' ב) **בדיני בדיקת חמץ**: "יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ה) "ואפילו חצי שעה שקודם הזמן אסור, דלמא אתי לאמשוכי". ו**בהלכות לולב** (או"ח סי' תרנב סע' ב) נפסק: "אסור לאכול קודם שיטלנו". וכן **בהלכות מגילה** פסק הרמ"א (או"ח סי' תרצב סע' ד) "אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה, אפילו התענית קשה עליו". ומתבאר שאסרו חכמים לאכול לפני כל מצוה שיש זמן מוגבל לקיומה, שמא ישקע בסעודתו, ויחמיץ את קיום המצוה בזמנה.

ה. ולפי זה, הוא הדין לפני קיום מצות תקיעת שופר, יש לאסור לאכול, שמא ישקע בסעודתו ויחמיץ את קיום המצוה בזמנה.

וכן מפורש בדברי הריטב"א (סוכה לח, א ד"ה ורמינהו) "ואסיקנא דכל מצוה דאורייתא, כגון לולב ביום ראשון ו**שופר** וכיוצא בהם אף על פי שיש שהות ביום, אם התחילו מפסיקים". והיינו שאם כבר התחיל לאכול לפני קיום מצות לולב ו**שופר**, מחוייב להפסיק אכילתו כדי לקיים המצוה. ומשמע שבוודאי אם לא התחיל לאכול, אסרו עליו לאכול לפני שקיים את מצות התקיעה בשופר.

דא עקא, לדברי הריטב"א לא מצאנו חבר בדברי הראשונים, ומרן השו"ע והרמ"א ונושאי כליהם ה"י המג"א, לא הזכירו מאומה שיש איסור לאכול לפני התקיעות. וכפי שציין בכף החיים (או"ח סי' תקפה אות כו) ומחמת דיוק זה התיר **אכילת ארעי** קודם התקיעות: "ולענין שאר אדם אם מותר לאכול אכילת עראי קודם תקיעת שופר, עין לקמן (סי' תרנ"ב סע' ב) לגבי לולב שכתב דאסור לאכול קודם שיטלנו, ומדלא כתב כן לגבי תקיעת שופר משמע דשרי". אולם בשו"ת התעוררות בתשובה (או"ח סימן שעד) כתב: "ולעני"ד אין התמיהה גדולה כל כך [מדוע לא הזכיר השו"ע שאסור לאכול לפני התקיעות], שהרי כבר ראינו שלא חש השו"ע להביאו קודם הדלקת נר חנוכה, ולא קודם שריפת חמץ, ולא קודם המילה. אם כן שופר וכל הני"ל המה ככל הדינים שאינם מפורשים בשו"ע, ואנו למדים אותם מהמפורש במקום אחר, וח"ו ללמוד היתר לאכול פת מכח שאינו מפורש בשו"ע, כי השו"ע סמוך שנלמוד זה מזה".

ו. אמנם למרות שמרן השו"ע והרמ"א ונושאי כליהם לא הזכירו את האיסור לאכול לפני התקיעות, מובא איסור זה בדברי אחדים מהפוסקים.

• על דברי הרמ"א בהלכות מגילה "אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה", הביא המג"א (או"ח סי' תרצב ס"ק ז) את דברי התוספתא (שבת פ"א מ"ד) "כשם שמפסיקין לקריאת שמע [את הסעודה, אם התחיל בה והגיע זמן קיום המצוה], כך מפסיקין לקריאת מגילה לקריאת הלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב ולכל מצות האמורות בתורה". ומתבאר בדבריו שיש להשוות את קיום מצות תקיעת השופר לקיום מצוות נטילת לולב וקריאת המגילה "וכל שאר המצוות האמורות בתורה", לענין החיוב להפסיק אכילתו כדי לקיים המצוה, וכל שכן שלא התחיל לאכול לפני קיום המצות, ובכלל זה שלא לאכול לפני התקיעות בראש השנה. ומשמע מדבריו שאפילו נשים שאינן מחויבות בתקיעת שופר מעיקר הדין (כי זו מצות עשה שהזמן גרמא) אלא רק "קיבלו עליהם" לקיים המצוה, אסור להם לאכול קודם התקיעות.

• בעטרת זקנים (או"ח סי' תקפט אות ג) הביא את דברי המהרי"ל ש"אין לתקוע לנשים עד אחר שיצאו מבית הכנסת, אחר שתקעו לציבור ולא קודם לכן". וכתב על כך העטרת זקנים: "ומיהו אם היא יולדת או חולה, ואינה יכולה להמתין יתקע לה מיד". ובהגהות רעק"א ביאר את דברי העטרת זקנים: "דאינו רשאי לאכול קודם תקיעת שופר, עיין לקמן הלכות מגילה סוף סימן תרצב".

בהקשר זה ראוי לציין את המובא בספר פסקים ותקנות לרבי עקיבא אייגר (סעי' כ) כי בעת שהיתה מגיפת החולירע בפוזנא בשנת תקצ"ב, קבעו רבי עקיבא אייגר ובית דינו: "שכל מי שמרגיש עצמו חולשה קלה ביותר, מחוייב תיכף אחר תקיעת שופר ללכת לביתו ואכול ארוחת בוקר בעשיית קידוש במקום סעודה, ואף שהוא הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. כי תיכף אחר שחרית כבר חל חיוב קידוש, וזה אי אפשר שיעשה אלא במקום סעודה, אבל קודם תקיעת שופר רק טעימה בעלמא מותר, ולכן רק בקושי רב אפשר לעשות קידוש במקום סעודה קודם תקיעת שופר. אולם כדי שאיש לא יאחר את תפילת מוסף בלחש, ימתינו בכל בתי הכנסיות לערך חצי שעה בהתחלת תפילת מוסף. ומתבאר בדבריו שגם בשעת הסכנה, שהיה צורך לתקן תקנה שיאכלו לפני התקיעות, בקושי התירו רבי עקיבא אייגר ובית דינו "טעימה בעלמא". ומשמע שאילולא זה, אין כל היתר גם "לטעום בעלמא" לפני התקיעות.

• בספר ארחות חיים (סי' תרנב אות ג) כתב: "עיין בבית מאיר (שם) שפסק דביו"ט ראשון שהוא מהתורה [אסור לאכול לפני נטילת לולב], וכן בתקיעת שופר ביום ראשון דראש השנה גם טעימה אסור". והעירני ידידי הר"ר יששכר דב (בארי) קאהן, כי מדברי הבית מאיר שאסר את הטעימה לפני התקיעות ביום הראשון של ראש השנה בלבד, שאז קיום מצות תקיעת השופר מהתורה, משמע כי ביום השני של ראש השנה, שחיוב התקיעה מדרבנן, תהיה הטעימה מותרת.

• בשערי תשובה (סי' תקפד אות ג) כתב בהלכות ראש השנה: "ועיין לקמן סי' תרנ"ב במג"א דאפילו טעימה אסור למי שבא בדרך ומצפה שיבוא למקום לולב, יש לו להמתין עד חצות ולא יתענה יותר מחצי היום, עיי"ש. ונראה האידנא דנהוג לאחר בראש השנה הרבה אחר חצות, אם אין לו שופר צריך גם כן להמתין, אם לא שקשה עליו התענית הרבה". וגם בדבריו מפורש שיש להימנע לחלוטין מלאכול עד שישמע את תקיעת שופר, ואפילו עד לאחר חצות היום, אלא אם כן "קשה עליו התענית הרבה".

• וכן פסק למעשה במטה אפרים (סי' תקפח אות ב) "אסור לאכול קודם תקיעת שופר, ומי שלבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום, יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיד [עוגה] בכדי שיהיה במקום סעודה, ואחר כך ישתה מעט קאווי [קפה] או טייא [תה]. ומכל מקום יש להם לעשות בצנעה מפני המון עם, שלא יקילו ביותר". ובפירוש קצה המטה (ס"ק ד) ציין למקור פסק ההלכה של המטה אפרים מדברי הפוסקים הנ"ל: "עיין בשערי תשובה סי' תקפ"ד, וגם בהגהות מרן רעק"א לקמן סי' תקפט, דפשוט הוא לאיסור דלא גרע מלולב המבואר בסי' תרנ"ב ומגילה סי' תרצ"ב שאסור לאכול קודם, ובמג"א שם הביא מהתוספתא פ"א דשבת דמגילה דמי ללולב ושופר וקריאת שמע. ובהגהות אורחות חיים שם מציין על הבית מאיר שפסק דביו"ט ראשון שהוא מהתורה גבי לולב וכן בתקיעת שופר ביום ראשון דראש השנה גם בטעימה אסור", וסיים: "ומהתימה שהמון העם אינם נוהרים בזה

וכהיתר גמור יחשב להם לאכול קודם תקיעת שופר ואין להם על שיסמוכו וכבר צווח על דבר זה הגאון בעל אמרי אש ז"ל, ובפרט אלו שאוכלים הרבה יותר עד שיהיה נחשב לסעודה ממש ליכא זכות כלל, וראוי ונכון לבטל מנהג זה".

• גם המשנה ברורה כתב בתוך דבריו בהלכות מגילה (סי' תרצב ס"ק טו) "דכמו בלילה אסור לאכול קודם קריאתה הוא הדין ביום, אפילו כבר התפלל אסור לאכול קודם קריאתה, וכמו לענין שופר ולולב". ומפורש בדבריו האיסור לאכול לפני התקיעה בשופר, כפי שאסור לאכול לפני קיום מצות נטילת לולב וקריאת המגילה.

• ואכן כתב הגר"ע יוסף בספרו חזון עובדיה (ראש השנה, עמ' קיב) "ומנהג הספרדים שלא טועמים כלל קודם התקיעות עד סיום כל התפילה כולה, וכמ"ש בשו"ת שמש ומגן ח"ג סימן כג".

[בספר מועדים וזמנים (ראש השנה סימן ד) מביא הגר"מ שטרנבוך כי החזון איש "חשש על מקומות הללו שנהגו לקדש ולטעום **מטעם אחר**, שלדעתו אם נוהגים לאכול ולשתות לפני מוסף אין לישא כפיים, דנעשית כמקום דשכיחא שיכרות שאין לישא שם כפיים. ועל כן מבטלי בזה נשיאת כפים דמוסף". וביאר המועדים וזמנים: "ואפילו הכהן לא ישתה וכל שכן אם הכהנים נמי שותים רביעית מיין או לכמה פוסקים משאר דברים המשכרים, אסור להו מדינא לישא כפיים. אבל אם המנהג רק לטעום צ"ע אם נעשית כבר בזה כמקום דשכיחא שכרות. והמנהג פשוט לישא כפיים במוסף דראש השנה אף במקומות שמקדשים וטועמים, רק ראוי להזהיר הכהנים שלא לשתות רביעית יין או שאר דברים המשכרים".]

"טעימה" לפני קיום מצות

ז. בדברי הבית מאיר המובא לעיל מפורש שגם "טעימה" אסורה לפני התקיעות ביום הראשון של ראש השנה בלבד, שאז קיום מצות תקיעת השופר מהתורה. ובשערי תשובה מפורש שיש להימנע לחלוטין מלאכול לפני התקיעות אלא אם כן "קשה עליו התענית הרבה" [גם ביום השני, שחיוב התקיעה **מדרבנן**].

אולם בשו"ת בשמים ראש (סימן עד) נשאל האם מותר "לאכול וטעום שום דבר קודם נטילת לולב, שכן היו נוהגים מקדמת דנא בשביל שסדר התפילה ביום טוב הוא רב, שהיו טועמים דבר מועט ואחר כך נכנסים לבית הכנסת". והשיב: "בשאר מצוות אסור לעשות סעודה קודם שיעשה המצוה, ובלולב אמרי לה בהדיא בגמרא (סוכה לח, א). אמנם **טעימה בעלמא אין בה איסור**, אמנם ראוי לכל ירא שמים לחבב המצוה שלא להקדים לה דבר. וחלושים שאי אפשר להם להמתין וגם אי אפשר להם להתפלל בביתם עד אחר ההלל, מותרים לשתות ולטעום דבר מועט, אבל לא פת". ומבואר בדבריו שאין איסור "טעימה" לפני קיום מצות נטילת לולב, וההסבר הפשוט לכך, שכן החשש שמא האדם יאריך בסעודתו וישכח מלקיים את המצוה בזמנה, קיים רק ב"אכילה" של סעודה, ולא ב"טעימה" כלשהי שאינה נמשכת זמן רב [ושיעור "טעימה", מבואר בדברי המג"א (סי' תלא ס"ק ד) והמשנה ברורה (סי' תרסח ס"ק טו) דהיינו "מיני פירות או פת כביצה (נפח 57.6 סמ"ק לדעת הגר"ח נאה או 100 סמ"ק לדעת החזון איש) ולא יותר"].

יחד עם זאת, הבשמים ראש סייג את ההיתר "לטעום" לפני קיום מצות נטילת לולב אך ורק לאנשים "חלופים", שיקשה להם מלהימנע מאכילה עד לסיום התפילה, ומשמע שמי שאינו חלופ לא יכול להסתמך על היתר זה, וגם "טעימה" אסורה לפני קיום מצוות התלויות בזמן.

וכן מפורש בדברי החיי אדם בדיני נטילת לולב (כלל קמח סעי' טז) שכתב: "ומי שחלש לבו ואין יכול להמתין כל כך, מותר לטעום קודם, דדווקא באכילה גזרין שמא ישכח, מה שאין כן טעימה בעלמא. אבל מי שאינו חלופ, יחמיר אף בטעימה".

ואילו המג"א כתב בהלכות לולב (סי' תרנב ס"ק ד) כתב על דברי השו"ע שאסור לאכול קודם שיטלנו: "משמע דטעימה בעלמא שרי, כמו שנתבאר באו"ח סי' רל"א וסוף סי' רל"ב וסי' תל"א". וכן כתב המג"א בהלכות בדיקת חמץ (סי' תלא ס"ק ד) על דברי השו"ע שאין לאכול קודם בדיקת חמץ: "אבל טעימה בעלמא שרי". ואף שמדבריו אלו היה משמע שטעימה מותרת אפילו לכתחילה, אולם בהלכות מגילה כתב המג"א (סי' תרצב ס"ק ז) על דברי הרמ"א "אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה, דמשום הכי שינה הרמ"א לשונו וכתב אסור לאכול, משמע דטעימה שרי, ומ"מ אין להקל אלא לצורך גדול". ונראה כי דעתו כהבשמים ראש, שלא התירו "טעימה" לפני קיום מצוות, אלא לצורך גדול, והיינו למי שלבו חלש ואין בכוחו להימנע מאכילה.

"טעימה" לפני תקיעת שופר

ח. נמצא מעתה, כי לפי הבשמים רא"ש, המג"א והחיי אדם, ניתן להתיר "טעימה" בלבד לפני התקיעות, וגם זה, רק למי שלבו חלש, ויהיה לו קשה שלא לאכול עד לסיום כל התפילה.

וכך אמנם פסק המטה אפרים המובא לעיל [אות ו] שרק "מי שלבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום, יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיף [עוגה] בכדי שיהיה במקום סעודה, ואחר כך ישתה מעט קאווי [קפה] או טייה [תה]. ומכל מקום יש להם לעשות בצנעה מפני המון עם, שלא יקילו ביותר", ובספר כף החיים (או"ח סי' תקפה אות יא) העתיק את דברי המטה אפרים להלכה.

ובהמשך דבריו (שם אות כו) הוסיף: "ועוד דגם לגבי לולב כתב שם המגן אברהם דטעימה בעלמא שרי יעו"ש, ושם יבואר עוד דעת האחרונים בזה כי יש מתירין טעימה דווקא בחלש. ועל כן הכא נמי נוהגים קצת להקל מי שהוא תש כח ואינו יכול להיות בתענית עד צאת בית הכנסת". וכוונתו לומר, שלאור ההשוואה בין האיסור לאכול לפני התקיעות לאיסור אכילה לפני נטילת לולב, כשם שבנטילת לולב ההיתר **לטעום** נאמר רק לחלושי הכח, כדברי החיי אדם בדיני נטילת לולב [לעיל אות ז] "ומי שחלש לבו ואין יכול להמתין כל כך, מותר לטעום קודם, דווקא באכילה גזרינן שמא ישכח, מה שאין כן טעימה בעלמא. אבל מי שאינו חלוש, יחמיר אף בטעימה" - הוא הדין לפני התקיעות, ההיתר לטעום נאמר רק למי שלבו חלש, ויהיה לו קשה לא לטעום מאומה עד לסיום כל התפילה.

וכן מובא בשם הגרש"ז אויערבך בספר הליכות שלמה (ימים נוראים, פרק ב אות א) "מי שאין לו צורך כל כך, לא יקל כלל לאכול קודם התקיעות". ובהערות (ארחות הלכה, הערה 3) הוסיפו: "ורבות נצטער רבנו על מה שנתפשט דבר זה שלפני קיום מצוה גדולה ויקרה זו של תקיעת שופר, שהוא עיקר תקפו של יום וכל מאורעות השנה הבאה תלויים בה, אין חוששים לדין זה שאין לאכול לפני קיום מצוה, אלא מקדשים ומשתהים בעסק אכילה ושתייה. ומה שנהגו בהרבה ישיבות חשובות לקדש ולאכול קודם התקיעות, נראה שהקילו בזה מפני שנהגו להאריך הרבה בתפילת ראש השנה, וקשה להם לכוון בתפילתם כראוי אם לא יטעמו עד אחר גמר התפילה".

וכן נראה שנקט לדינא הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סי' פט) בדבריו אודות מנהג הישיבות, בהם מקדשים וטועמים לפני התקיעות: "ובשו"ת בשמים ראש [לעיל אות ז] כתב באדם חלוש שאי אפשר לו להמתין עד שיגיע לידו הד' מינים מותר לשתות ולטעום דבר מועט, אבל לא פת. ודעת הבית מאיר [לעיל אות ו] ביו"ט ראשון אסור טעימה, וכחאי גוונא בראש השנה קודם תקיעות. אף שהמנהג הוא **בצורך גדול** לקדש ולטעום לפני תקיעות, מכל מקום הבו דלא להוסיף עליה וכו'. ובכן אף שהמנהג הוא בישיבות שמקדשים וטועמים לפני התקיעות, לפי האמור **לא אריך למיעבד הכי, אלא אם כן הוא לצורך גדול**".

הרי לנו מבורר בדברי המטה אפרים וכף החיים, הגרש"ז אויערבך והגר"ש אלישיב, שההיתר **לטעום** לפני התקיעות נאמר **רק לחלושי הכח**, שלא יוכלו להתרכז כראוי בתפילה אם לא יקדשו ויטעמו. ובזה מוסבר מנהג הישיבות לקדש ולטעום לפני התקיעות, הנובע מפאת החשש שאם לא יטעמו מאומה עד סיום התפילה המסתיימת בשעה מאוחרת, לא יוכלו לכוון כראוי בתפילה.

ולדעתם, אמנם ההכרעה **המעשית** למי הותר לקדש ולטעום, מסורה לכל אחד ואחד בהתאם למזגו ומצב בריאותו, והמקום בו הוא מתפלל, וכפי שהובא בשם הגרש"ז אויערבך [בהמשך לדבריו המובאים לעיל] "ולמעשה היה רבינו מורה שיאמרו כל אדם בעצמו עד כמה הוא צריך לכך, ולא יקדש ללא צורך, אולם בודאי אם ידוע שצריך לאכול אין לו להחמיר. והיה מספר שהגר"ז מבריסק אחז ביד הגרש"א יודלביץ ששימש כבעל תוקע אצלו, בהפסקה שקודם התקיעות והורה לו לקדש ולטעום כדי שיהא כחו עמו בשעת התקיעות".

ט. אולם בדברי המועדים וזמנים (ראש השנה סימן ד) מבואר כי ההיתר **לטעום** לפני התקיעות נאמר **לכל הציבור**, ללא יוצא מן הכלל: "כיון דשורש האיסור הוא שמא יימשך וישכח, אין לחוש לזה בטעימה בעלמא, ואם כן שרי לאכול עוד קצת יותר מכביצה פת לפני נטילת לולב, שעד שיעור זה מיקרי עוד טעימה, וכל שכן דברי מזונות דלכמה פוסקים מיקרי בזה תמיד טעימה עד שיעור קביעות סעודה, כמבואר בשערי תשובה (סי' תרלט). ואם כן הוא הדין בנידון דידן בשופר שנוהגים לקדש ולאכול אחר כך קצת מזונות עם תה, אין בזה איסור מדינא, כיון שאינו אלא

טעימה כמ"ש. וכן נהגו לטעום לפני קריאת שמע בערב אף שאיסור אכילה לפניו מפורש בגמרא, וכל שכן לפני תקיעת שופר".

ומשמע מדבריו, כי **בטעימה** לפני התקיעות אין כל איסור, גם לא למי שאין לבו חלש באופן מיוחד, הואיל והאיסור **לאכול** לפני התקיעות נובע מחמת החשש שמא האדם יאריך בסעודתו וישכח מלקיים את המצוה בזמנה, וחשש זה קיים רק ב"אכילה" של סעודה, ולא ב"טעימה" כלשהי שאינה נמשכת זמן רב, ולפיכך אין כל איסור בטעימה, לכל אדם, ללא יוצאים מן הכלל.

וביותר כתב בציץ אליעזר (ח"ו סימן ז) "נלפענ"ד להוסיף לומר דטעימה לפני התקיעות קיל עוד בהרבה מטעימה לפני נטילת לולב, וממילא יש להקל אפילו בלא צורך גדול [עייין במשנ"ב סי' תרנ"ב סק"ז שמתנה תנאי זה גבי נטילת לולב], והיינו מפני דהא התקיעות נעשים **במשותף כל הציבור ביחד**, ולכן ליכא בכהאי גוונא חששא לשמא ישכח, דהרי מהאי טעמא הוא שמחלק שם החיי אדם בין טעימה לאכילה, משום דדוקא באכילה גזרינן שמא ישכח, משא"כ בטעימה בעלמא. ואם כן טעם זה דלא יבוא לישכח שייך עוד יותר לפני התקיעות מלפני נטילת לולב, מכיון שיודע שהרבים לא יחכו לו, ונותן לכן דעתו לגמור טעימתו במהירות ולחזור לבית הכנסת, ולשמא כל הציבור ישכח לזה בודאי לא חיישינן, **דציבור זריזין הן**. ומי שירצה לצאת מן המובחר יכול לבקש מחבירו או משכנו שיזכירנו ללכת לתקיעת שופר בשעה המיועדת". ומבואר בדבריו, שיש יותר סברא להתיר טעימה לפני התקיעות מאשר טעימה לפני נטילת לולב, כי תקיעת שופר נעשית **בציבור**, ואין חשש שמא כתוצאה מהאכילה ישכחו הציבור ממצות תקיעת השופר, הן מי שנשאר לקדש ולטעום בבית הכנסת, והן מי שהולך לביתו שנותן דעתו לסיים במהירות טעימתו ולשוב לבית הכנסת לקיום מצות תקיעת השופר. ונמצא לפי זה, שאין כל איסור לטעום לפני התקיעות לכולם, ללא יוצאים מן הגלל.

וגם בספר ילקוט יוסף (הלכות ראש השנה עמ' נב) כתב: "אסור לסעוד סעודת קבע של אכילת פת יותר מכביצה (56 גרם) לפני תקיעת שופר ולפני תפילת מוסף, אבל טעימה מותרת, כגון טעימה של פירות שמותרת ללא כל הגבלה של שיעור, וכן אכילת פת (אפי' בנטילת ידיים וברכת המוציא וברכת המזון) פחות מכביצה, וגם השליח ציבור והתוקע רשאים לנהוג כן". ומסתימת דבריו נראה שהיתר זה נאמר לכל אחד, ללא יוצאים מהכלל [ויש לתמוה מדוע לא הזכירו הילקוט יוסף את דברי אביו הגר"ע יוסף בספרו חזון עובדיה המובאים לעיל [אות ו] ש"מנהג הספרדים שלא טועמים כלל קודם התקיעות עד סיום כל התפילה כולה", וצ"ע].

והנה כל הפוסקים שהובאו לעיל התירו "טעימה" בלבד לפני התקיעות, והיינו אכילת מיני פירות או פת כביצה. וגם בזה נחלקו הדעות, האם היתר זה נאמר רק לחלושי הכח, שאם לא יטעמו מאומה עד סיום התפילה, לא יוכלו לכוון כראוי בתפילה. או שהיתר זה נאמר לכל אדם, ללא יוצאים מהכלל. אולם מצינו בדברי הפוסקים נימוקים אחרים להתיר אכילת פת ומיני מזונות יותר מכביצה, לפני התקיעות, כדלהלן.

טעם ההיתר לאכול לפני תקיעות - כי ברבים אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה

י. בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נב הערה נב) הובא בשם הגרש"ז אויערבך: "דנהוג להקל במיני תרגימא לאכול אפילו יותר מכביצה, ובפרט אם זה **ברבים דמזכרי אהדדי**, כמו בשמחת תורה שמקדשין בבית הכנסת". ובתיקונים ומילואים לספר שמירת שבת כהלכתה, הוסיף הגרש"ז: "וגם יש שיחידים הולכים לביתם בראש השנה ובשמחת תורה ומקדשים ואוכלים יותר מכביצה, וסומכים על זה שיש זמן קבוע לתפילה, עיין בסימן רל"ה בשער הציון ס"ק יט".

ומפורש בדבריו שיש להתיר לאכול לפני התקיעות גם מיני מזונות בשיעור יותר מכביצה, כי "רבים מזכרי אהדדי". כלומר, מאחר וטעם האיסור לאכול לפני קיום מצוה נובע מחמת החשש שמא ימשך אחר האכילה וישכח מלקיים את המצוה. טעם זה שייך רק **ביחיד** ולא **בציבור**, מכיון שבציבור כל אחד בוודאי יזכיר לשני שלא ישכח מקיום המצוה. ולכן כאשר עושים לפני התקיעות קידוש **בציבור**, אין איסור גם באכילת מיני מזונות יותר מכביצה [דהיינו יותר משיעור "טעימה"].

סברא זו מבוארת בדברי המשנה ברורה (סי' תרסח ס"ק טז) שכתב: "מה שנוהגים באיזה מקומות שאחר מנחה של יום טוב ראשון קובעים עצמם לשתות עד מעריב, ולפעמים נמשך דבר זה עד שעה ויותר בלילה, שלא כדין הוא. אכן יש לחפש עליהם זכות, **דרבים מדכרי אהדדי** ולא יבואו לשכוח תפילת ערבית". ומבואר, כי בציבור היושבים לאכול בצוותא, אין לחשוש שמא ימשכו אחר אכילתם וישכחו מלקיים מצוה, מכיון שבדואי כל אחד יזכיר לשני שלא ישכח מקיום המצוה.

גם בשו"ת התעוררות תשובה (סימן שעד) הזכיר סברא זו והביא לה שני ראיות: "אולי הטעם שנהגו להקל [לאכול קודם תקיעת שופר] משום **שתוקעים בציבור לא חיישינן שיפשע**, כדאיתא במג"א (סי' רלב ס"ק ח) וכן מוכח גבי מגילה" (סי' תרצב סעי' ד).

וכוונתו לדברי המג"א שהביא בשם מהר"י וייל: "מי שלא התפלל ערבית עם הציבור אסור במלאכה ובלימוד עד שיתפלל כדאמרינן פ"ק דברכות ואוכל קימעא וכו'. אבל בשחרית כיון שהצבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע, ומהאי טעמא נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה, ועוד דהשמש מזכיר וקורא לבית הכנסת, אבל במקום שאין שם מנין אסור ללמוד בשחרית קודם שיתפלל". וכתב שם במחצית השקל: "שכן היה מנהג דרכם בשחרית היו מתפללים בציבור, אבל לא במנחה ובמעריב. לכן בשחרית כיון שדרכם להתפלל בבית הכנסת בציבור, יעשה כהרגלו לילך לבית הכנסת ולא חיישינן שמא יפשע".

ומתבאר איפוא, כי במקום שמתפללים בציבור, אין חשש שמא ישקע באכילתו וישכח מלהתפלל. ומה שכתב ההתעוררות תשובה "וכן מוכח גבי מגילה", כוונתו לדברי השו"ע (או"ח סי' תרצב סעי' ד) "מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך **לבית הכנסת** וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל, וקשה עליו לישב בתענית כל כך, יכול לשמוע קריאתה מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה". וכתב הרמ"א: "אבל אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה, אפילו התענית קשה עליו". ודייק ההתעוררות תשובה מדברים אלו: "משמע דעיקר האיסור לפי שאין הולך לבית הכנסת". והיינו שרק כאשר **היחיד** נמצא בביתו, יש חשש שאם יאכל לפני קריאת המגילה ימשך אחר אכילתו ולא יקרא את המגילה. מה שאין כן כאשר נמצאים בבית הכנסת, אין חשש שכל הציבור יפשע ולא יקרא את המגילה, ולכן יהיה מותר לאכול אפילו לפני הקריאה.

יא. אמנם על דברי הגרש"ז אויערבך הנ"ל, להתיר לאכול לפני התקיעות כאשר נמצאים בציבור כי "רבים מדכרי אהדדי", הקשה בספר מעדני אשר (סימן קנג) "סברתו הראשונה דרבים מדכרי אהדדי מוזכרת במשנה ברורה סוף סימן תרס"ח בתור **לימוד זכות**, אבל צ"ע אם הוא היתר **לכתחילה** או **רק לימוד זכות**, שהרי בסי' רל"ב [דין אכילה לפני תפילת מנחה] ור"ה [דין אכילה לפני קריאת שמע של ערבית] לא מצאנו חילוק בין מועטים האוכלים לבין רבים האוכלים".

ובשו"ת התעוררות תשובה לאחר שדייק מדברי השו"ע והרמ"א בהלכות מגילה, שיש הבדל בין אכילה לפני קריאת המגילה **בציבור**, המותרת, לבין אכילה לפני קריאת המגילה **ביחיד**, האסורה, הקשה מדוע חילוק זה לא נאמר גם בהלכות שופר: "שופר ביחיד מי ליכא, ולכל הפחות הו"ל ליה לשו"ע להביאו במי שהיה אנוס ולא היה יכול לילך לבית הכנסת לשמוע התקיעה, כמו שמביא בשו"ע הלכות מגילה".

וכעין זה העיר בספר ברכת מועדיך (סימן ח) "כל האי דינא דאסור לאכול לפני נטילת לולב וכן כל מה דשקלו וטרו האחרונים בענין אכילה לפני התקיעות נפל בבירא. שהרי נמצינו אומרים דכל מי שהלך לבית הכנסת בראש השנה ובסוכות מותר לו לאכול לפני התקיעות ולפני נטילת לולב, ואם כן למי נאמרה ונשנית הלכה זו שאין לאכול לפני התקיעות ולפני נטילת הלולב, אטו רק לאנוס שאינו הולך לבית הכנסת". ומתוך כך מסקנתו: "לכן נראה דאף מי שהולך לבית הכנסת אסור לו לאכול קודם התקיעות ונטילת לולב".

טעם ההיתר לאכול לפני תקיעות - כי יש זמן וסדר קבוע לתפילה ואין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה
יב. בדברי הגרש"ז בתיקונים ומילואים לספר שמירת שבת כהלכתה [המובאים לעל **אות י**], נתבאר טעם נוסף להתיר לאכול לפני התקיעות גם מיני מזונות בשיעור יותר מכביצה בגלל ש"**סומכים על זה שיש זמן קבוע לתפילה**", וציין למבואר בסימן רל"ה בשער הציון ס"ק י"ט.

וכוונתו לדברי המשנה ברורה (שם ס"ק יז) "אבל משהגיע זמן קריאת שמע אסור אף ללמוד כשהוא מתפלל בביתו ביחיד". והוסיף בשער הציון: "דכשהוא מתפלל בציבור, לית לן למיחש שמא יפשע". ומכאן למד הגרש"ז, כי בבית כנסת שיש בו "זמן קבוע לתפילה", אין חשש שמא ימשך בלימודו ויפסיד את התפילה, והוא הדין לענין אכילה לפני התקיעות, אם הקידוש נעשה בבית הכנסת שיש בו "זמן קבוע לתפילה", יכול כל אחד לסמוך על הציבור שלא ישכחו לקיים את מצות התקיעה בשופר.

אולם על דברים אלו העיר המעדני אשר (בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות יא**) "הנה השער הציון מיירי שם מענין **לימוד** לפני התפילה ובוה בלאו הכי יש מקילים, אבל לגבי **אכילה** לפני התפילה הצריך המשנה ברורה שם ס"ק יח שומר, ומשמע דבזה לא סמך על מנין קבוע". ולכן סיים המעדני אשר: "ונראה דכל הסברות הנ"ל [שאמר הגרש"ז] הן בגדר לימוד זכות, אבל לכתחילה יש להקפיד שלא לאכול יותר מכביצה קודם תקיעת שופר. ואף שבצירוף כל הסברות ביחד היה מקום להקל לכתחילה, מכל מקום חזינן גבי לולב ומגילה דהחמירו יותר משורת הדין ומסתבר דהוא הדין גבי שופר".

הסברא להתיר אכילה לפני תקיעות כי יש זמן וסדר קבוע לתפילה ולכן אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה, הובאה גם בספר מועדים וזמנים (בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות ט**) שכתב: "ונראה עוד דיש להקל בזה ואין לחוש מטעם אחר, דכיון שהלך לבית הכנסת **להתפלל סדר היום** ולשמוע תקיעות אף שמפסיק באמצע לאכול כהאי גונא אין חוששים שישכח. וכן מצאתי להדיא במשנה ברורה שם (סי' תרנב ס"ק ז) שאם הולך למקום שיש לולב ליטול אותו, שרי לאכול אפילו קודם שנטל שאין לחוש בזה שישכח, עיי"ש בשם החתם סופר. והכא נמי לאחר שהלך לבית הכנסת להתפלל ולכל סדר היום והתפלל שחרית, וממשיך עוד למוסף ותקיעות, **כיון שעוסק בסדר היום אין לחוש בזה שישכח לגמור חיובו**. דלא גרע ממי שהולך ליטול לולב שאין חוששים שישכח, כיון שעוסק בזה. וכעין זה מצאנו בתוספות סוכה (לח, א ד"ה מפסיקים), שאין מפסיקים בסעודה לקידוש היום, שאין לחוש בזה שישכח כיון שעוסק בסעודת שבת, עיי"ש. והכא נמי בנידון דידן, אין לחוש, ובפרט כשטועמים בבית שמתפללים בו אתי שפיר, ויש בזה סמך גדול למתירים".

טעמים נוספים להיתר אכילה לפני תקיעות - מחמת "אימת הדין" או בגלל היות תקיעת השופר גדר של "תפילה"
יג. בשו"ת התעוררות תשובה (סימן שעד) כתב סברא נוספת להתיר אכילה לפני התקיעות: "ואולי משום אימת הדין אין לחוש שישכח מלשמוע התקיעות, וכמו שהתירו לקרות לאור הנר ביום הכיפורים, ולא חיישינן שמא יטה כמבואר בשו"ע הלכות שבת (סי' ערה סעי' ח) דנוהגים לקרות בליל יום הכיפורים במחזורים מפני שאימת יום הכיפורים עליהם". ובפשטות, לפי טעם זה מותר גם אכילה בשיעור יותר מכביצה, ולא רק "טעימה" בעלמא. ונראה טעם נוסף להתיר אכילה לפני התקיעות על פי דבריו הידועים של השפת אמת (ראש השנה תרמ"ט ד"ה ר"ה) שהתקיעה בשופר בראש השנה היא **בגדר של תפילה**, כמו שכתב: "ראש השנה הוא יום תפילה, והשי"ת נתן לנו מצות השופר להעלות בו התפילות, לכן יש תקיעה לפני ולאחריה, הוא כמו שכתוב בג' ראשונות כעבד שמסדר שבחו, והאחרונות כמקבל פרס והולך, ותנועה באמצע הוא בקשת צרכיו". ולמעשה הדברים מפורשים בפרש"י בסוגיית הגמרא (ראש השנה כו, ב) האם שופר של ראש השנה פשוט או כפוף. ופרש"י למ"ד שופר של ראש השנה כפוף: "כמה דכייף איניש, **בתפילתו** פניו כבושין לארץ טפי עדיף, משום והיו עיני ולבי שם (מלכים א ט, ג), הלכך **בראש השנה דלתפילה** ולהזכיר עקידת יצחק בא בעינן כפופין, ויובלות שהן לקרוא דרור בעינן פשוטין וגזירה שוה לית ליה". ומפורש כי תקיעת השופר בראש השנה היא בגדר של תפילה.

ולפי זה יתכן כי בתקיעת שופר, בשונה ממצוות אחרות, אין חשש שאם יאכל לפני קיום המצוה ימשך אחרי האכילה וישכח מלקיים את המצוה. שכן חשש זה שייך כאשר אינו עוסק במצוה, כגון לולב או מגילה, ובוה יש חשש שמא ימשך אחר האכילה ולא יקיים את המצוה. מה שאין כן במצות התקיעה בשופר, מכיון שהיא חלק מהתפילה, וכבר התחיל להתפלל, נמצא שהוא בעצם כבר עסוק בקיום המצוה, ולכן אין חשש שימשך אחר אכילתו.

אכילה לפני התקיעות כאשר מקדש בביתו

יד. ממוצא הדברים נראה כי ההיתר לאכול לפני התקיעות למי שאינו מקדש בבית הכנסת שבו מתפללים ותוקעים בשופר, אלא הולך לעשות את הקידוש בביתו, תלוי בטעמי ההיתר לאכול לפני התקיעות שנתבאר לעיל. סברת הגרש"ז אויערבך וההתעוררות בתשובה, שטעם ההיתר הוא כי ברבים אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה בגלל ש"רבים מדכרי אהדדי", היא כמובן רק **בציבור** שמקדשים ואוכלים בבית הכנסת שבו מתפללים ותוקעים בשופר, וכל אחד יזכיר לשני שלא ישכח מקיום המצוה. אולם כאשר **היחיד** הולך מבית הכנסת לקדש בביתו, עדיין יש לחשוש שמא ימשך אחר האכילה וישכח מלקיים את המצוה.

וכן מבואר בשו"ת פאת שדך (ח"ב סימן קל) "ובדורות האחרונים הנהיגו קצת מהחסידים וכל בעלי המוסר להקל בזה, וסמכו את עצמן על הא דרבים מדכרו אהדדי, אבל אין זה מספיק למי שהולך לביתו".

ובדברי התשובות והנהגות (ח"ד סימן קלז) הרחיב בביאור סברא זו, לפנינו דבריו: "בהרבה ישיבות נוהגים בראש השנה לקדש ולאכול לפני התקיעות, ותמהו מעובדא דהוה אצל הגרע"א שהיתה מגפת חולירע וצוה לתקוע שלשים קולות, ואחר כך ללכת הביתה לאכול ואז להמשיך. הרי שאפילו במקום חולי לא היקל לעשות קידוש ולאכול קודם התקיעות דאורייתא, וגם לא חשש להפסק בין הברכה לתקיעות דעל סדר הברכות. ונראה שאין ראיה מהגרע"א לאסור מנהג הישיבות, שעיקר טעם ההיתר בישיבות הוא שרבים מדכרי אהדדי ואין חשש שישכחו, ועדיף ממעמיד שומר, ולכן מתירים שאין חשש איסור. אבל במעשה דרע"א שכל אחד הלך לביתו, לא היקל הגרע"א, דחיישין בדאורייתא שיתאחר ולא סמך אשומר בדאורייתא". וסיים: "ומתוך כך נראה דאלו הנוהגים להקל ולקדש קודם התקיעות עדיף שיקדשו בבית הכנסת דקילא טפי דלילך לביתו, רבים וטובים לא מתירים, דחוששים שיתאחר ולא יגיע לתקיעות".

הגר"מ שטרנבוך חזר על דבריו בתשובות והנהגות (ח"ה סימן קעט) "ולמה שנתבאר לעיל שעיקר ההיתר הוא משום שרבים מידיכרי אהדדי, אם כן ראוי להתיר דווקא כשנמצאים ואוכלים ביחד, שיזכירו זה לזה לחזור לתקיעות, אבל אם כל אחד הולך לביתו לפני התקיעות, עדיין שייך האיסור שאסור לטעום לפני התקיעות. וזהו חידוש, שאפילו אם נוהג לקדש ולאכול לפני התקיעות, עדיף לקדש ולאכול בציבור יחד דוקא, שאז מידיכרי אהדדי למהר ולא להפסיד התקיעות. ובישיבות שנהגו לקדש בראש השנה קודם תקיעות, ראוי לקדש שמה, ולא לחזור לקדש בבית אלא לצורך גדול".

טו. אולם בשו"ת התעוררות תשובה (בהמשך דבריו אות ה) כתב ללמד זכות גם על המקדשים בביתם ואוכלים לפני התקיעות: "הולכים לביתם לאכול על דעת לחזור, ועושים קידוש מדינא, כי אסור לטעום קודם קידוש. וכיון שעושים קידוש ואומרים נוסחתינו פסוק תקעו בחודש שופר בכסא וגו', אם כן המה בעצמם מעוררים לזכור עצמן לתקיעת שופר ולא ישכחו, כנ"ל ללמוד זכות קצת".

ואם טעם ההיתר לאכול לפני תקיעות הוא בגלל שיש זמן וסדר קבוע לתפילה, טעם זה שייך גם ביחיד, כמפורש בדברי הגרש"ז המובאים לעיל "וגם יש שיחידים הולכים לביתם בראש השנה ובשמחת תורה ומקדשים ואוכלים יותר מכביצה, וסומכים על זה שיש זמן קבוע לתפילה".

וכמו כן הטעמים הנוספים להיתר אכילה לפני תקיעות, מחמת "אימת הדין", או בגלל היות תקיעת השופר גדר של "תפילה", ודאי שייכים גם ביחיד המקדש בביתו לפני התקיעות.

* * *

אכילה בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד

טז. בדברי הפוסקים בנדון אכילה לפני התקיעות מצאנו שיטה נוספת.

לעיל [אות ט] הובא פסק רבי עקיבא איגר ובית דינו בעת שהיתה מגיפת החולירע בפוזנא בשנת תקצ"ב, ש"כל מי שמרגיש עצמו בחולשה כלשהיא, מחוייב תיכף אחר תקיעת שופר ללכת לביתו ולסעוד ארוחת בוקר בעשיית קידוש במקום סעודה, ואף שהוא הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד".

פירוש הדברים, לפני תפילת מוסף תוקעים שלושים תקיעות, הנקראות "תקיעות דמיושב", ואת יתר התקיעות תוקעים בחזרת הש"ץ עד סוף התפילה, ותקיעות אלו הן "תקיעות דמעומד". ונפסק בשו"ע (או"ח סי' תקצב סי' ג) "לא ישיח, לא התוקע ולא הציבור, בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד". והוסיף הרמ"א: "ואם סח דברים בטלים, אין צריך לחזור ולברך". ולכן פסקו רעק"א ובית דינו, כי בשעת הצורך [מגיפת החולירע] עדיף לתקוע שלושים תקיעות "דמיושב" ואחר כך לקדש ולאכול, מכיון שכבר יצאו ידי חובת המצוה בשמיעת שלושים התקיעות "דמיושב" - מאשר לאכול לפני התקיעות.

וכך הכריע לדינא רבי יוסף אליהו הענקין (קובץ הפרדס, שנה מד חוברת א) שעדיף לקדש ולאכול בין "תקיעות דמיושב" ל"תקיעות דמעומד", מאשר לאכול לפני התקיעות: "שמעתי שנתפשט מנהג רע לאכול קודם תקיעת שופר, וסומכים על זה שאין ראוי להפסיק באמצע התקיעות. אבל זה טעות גמור, כי איסור הפסק באמצע התקיעות, ובפרט בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד זה רק מנהג. אבל לאכול קודם התקיעות זה איסור גמור מדינא דגמרא, שחייב תקיעת שופר מתחיל מעמוד השחר ולכתחילה מנץ החמה וכבר חל עליו איסור אכילה עד שיעשה המצוה. ואם קשה להם להמתין עד אחר כל התקיעות, יאכל אחר תקיעות דמיושב, מפני שהעיקר התקיעות הם התקיעות דמיושב, שהם משום דין תקיעת שופר דראש השנה, כן כתבו כמה פוסקים. אבל אחר תקיעות דמיושב נראה שהם מדין חצוצרות, שגם זה נאמר במשנה דראש השנה ואינו חיוב כל כך". ומשמע מדבריו כי במקום הצורך עדיף לקדש ולאכול בין "תקיעות דמיושב" ל"תקיעות דמעומד", גם ביום הראשון של ראש השנה, שחייב מצות תקיעת השופר מהתורה.

אולם בספר הליכות שלמה (פרק שני אות ג) מובא מנהגו של הגרש"ז אויערבך: "בשנים שהיה קשה לרבינו שלא לאכול עד אחר גמר התפילה, קידש ביום שני של ראש השנה לאחר תקיעות דמיושב, ושב למנין אחר בעמדם לפני התחלת התקיעות דמיושב. והורה לעושים כן לכוון בפעם הראשונה בשעת שמיעת הברכה לצאת ידי חובת תקיעות דמיושב, ובברכה ששומעים בפעם השנית יכוונו לצאת ידי חובת תקיעות דמעומד". ומתבאר בדעת הגרש"ז, כי בדומה לדעת הבית מאיר המובא לעיל [אות ג] שאסר גם "טעימה" לפני התקיעות ביום הראשון של ראש השנה בלבד, שאז קיום מצות תקיעת השופר מהתורה. גם הגרש"ז העדיף לקדש ולאכול בין "תקיעות דמיושב" ל"תקיעות דמעומד", מאשר לאכול לפני התקיעות, רק ביום השני, שחייב התקיעה מדרבנן, ולא ביום הראשון של ראש השנה, שחייב התקיעה בשופר מדאורייתא.

[יצוין, כי בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן ז) הורה לחולה לקדש ולאכול לפני "תקיעות דמיושב", שלא כדברי חותנו רעק"א שהתיר בשעת המגיפה לאכול רק לאחר "תקיעות דמיושב", כמו שכתב במענה לשאלה האם ש"ץ שיש לו מחלת הנפילה ראוי להתפלל לפני העמוד בראש השנה "טרם הליכתו לבית הכנסת, שהוא קודם אור היום, יטעם ואפילו יאכל ויחזק לבו להתפלל. ועוד אני אומר אם לא סגי ליה בכך, עלי ועל צווארי שיקדש על היין אחר תפילת שחר קודם תקיעת שופר מיושב, אך מיד אחר תפילת שחר יקדש ויסעוד ויתפלל לפני ה'"].

יז. יחד עם זאת, הובא בהליכות שלמה (ארחות הלכה, הערה 10) כי הגרש"ז אמר "שאין להנהיג כן לכתחילה, כי לא ידע הציבור להיזהר בדבר כהוגן".

וגם הציץ אליעזר (ח"ח סימן כא) כתב שאין ללמוד מפסק דינם של רעק"א ובית דינו הוראה הלכה למעשה, אך מסיבה אחרת: "שאולי עיקר איסור אכילה לפני נטילת לולב [כמו לפני המגילה ועוד] פן תמשך האכילה ויבוטל קיום המצוה, וזה אין לחוש במצות תקיעות שופר ביום הדין, ובפרט בחבורת בני ישיבה אשר כמובן כל אחד ואחד יזרו את חבירו לקיים את המצוה. אבל הגאון רעק"א שתיקן תקנתו לא לחוג מסוים אלא לכל הקהל, דאג אולי יהיו אנשים אשר לא ישובו אל בית הכנסת לזמן התקיעות דאורייתא, ובשביל זה צוה להפסיק רק אחר התקיעות דמיושב". ומתבאר בדבריו, שתקנת רעק"א לא נועדה לציבור, כי בציבור אין איסור לאכול גם לפני תקיעות "דמיושב", בגלל ש"רבים מדכרי אהדדי", ולכן אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה. ורק ליחידים שהיה קיים חשש שלא יבואו לבית הכנסת, עדיף שלכל הפחות ישמעו את התקיעות "דמיושב", שהם עיקר החיוב, ורק אחר כך יאכלו.

האיסור לאכול לפני קיום מצוה - על המחוייב במצוה או על מי שמקיים אותה בפועל

יח. ונלענ"ד להטעים את מנהג המקילים לאכול לפני התקיעות.

ביסוד האיסור לאכול לפני קיום המצוות, יש לחקור האם האיסור מוטל על המחוייב במצוה, או על מי שמקיים אותו. ואמנם ברוב רובם של המקרים שהוזכרה הלכה זו, המחוייב במצוה הוא גם מי שמקיים אותה בפועל, כגון לענין האכילה לפני תפילות או קריאת שמע, ולענין נטילת לולב. אולם יתכן מצב שבו המחוייב במצוה אינו מקיים אותה בפועל בעצמו, אלא על ידי אדם אחר המוציא אותו ידי חובה. לדוגמה בבדיקת חמץ, כאשר המחוייב במצוה [ראובן] ממנה שליח [שמעון] שיבדוק את החמץ בביתו. ונשאלת השאלה, האם למחוייב במצוה [ראובן] אסור לאכול לפני קיומה, או למי שמקיים אותה בפועל [שמעון], או שהאיסור מוטל על שניהם.

ומצאתי בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן נח) שנשאל "במה דקיימא לן (סי' תרנ"ב מג"א סק"ה) שאין לאכול קודם הדלקת נר חנוכה, האם גם נשים שאינן מדליקות בעצמן אלא בעליהן מדליקים, אסורות לאכול קודם ההדלקה, כיון שגם הן מחוייבות במצות נר חנוכה, או דילמא כיון שהן יוצאות בהדלקת בעליהן ואינן צריכות לעמוד שם בשעת ההדלקה (כבמג"א סי' תרע"ו סק"ב) אם כן אפשר לומר שמותרות לאכול קודם ההדלקה".

והביא הבצל החכמה את דברי הגהות נחלת צבי שכתב בהלכות מילה (יו"ד סי' רס"ב סעי' א) "נראה לכאורה שהאב אסור לאכול קודם המילה כמו בנטילת לולב, מיהו כל זה כשהאב מוהל בעצמו, אבל אם אינו מוהל בעצמו וכבר כיבד למוהלים ועשאם שלוחים, נראה דמותר לאכול. ואפשר כי אז המוהלים אסורים לאכול". ולפי זה הסיק הבצל החכמה: "מעתה אם במצות מילה כן, ואע"פ שאין שום חובה על המוהל למול במקום שיש אב, מכל שכן בהדלקת נר חנוכה שחובה על הבעל להדליק, שמותרת היא לאכול קודם ההדלקה כשהבעל קיבל עליו להדליק".

בדברי הנחלת צבי נתבארו שני חידושים לדינא: [א] האיסור לאכול לפני התפילה אינה מוטל על המחוייב במצוה. [ב] האיסור הוא על מי שמקיים את המצוה בפועל. וביאור דבריו, מכיון שטעם האיסור לאכול לפני כל מצוה שיש זמן מוגבל לקיומה הוא שמא ישקע בסעודתו ויחמיץ את קיום המצוה בזמנה, הרי שאיסור זה נאמר רק על מי שמקיים את המצוה בפועל, ויש חשש שבעקבות האכילה ישכח מלקיים את המצוה, ולא על מי שמחוייב במצוה ואינו מקיימה אלא על ידי שליח.

אולם על חידושו השני של נחלת צבי, כתב הבצל החכמה: "אבל הרי המנהג פשוט במי שקיבל עליו לתקוע לחולה בראש השנה, שאחר שיצא בעצמו חובת תקיעת שופר אוכל סעודתו, ואחר כך הולך לתקוע לחולה. וכן במקרא מגילה לחולה בפורים בלילו ויומו, שאחר שיצא בעצמו ידי חובת קריאת המגילה הוא אוכל סעודתו, ולאחר מכן הוא קורא בשביל החולה שבלאו הכי לא התענה ב"ג וכן ב"ד או ט"ו בבוקר. הרי שאם כי קיבל על עצמו להוציא חברו ידי חובת מצוה לא נהגו שלא לאכול לפני שיוציאם, ואפילו בתקיעת שופר שהיא מצוה דאורייתא, ודלא כסברת נחלת צבי הנ"ל". ובהסבר דבריו הוסיף הבצל החכמה (ח"ד סימן ס) "במצוה שאינה מוטלת עלי' ידידיה גופיה רק על זולתו והוא אינו בא לעשות המצוה רק בשליחות חברו ובמקומו, וכגון למול בן חברו, דבזה גם אם לסיבת אכילה ימשך השליח ולא יהיה יכול לעשות שליחותו עדיין לא תתבטל המצוה, כי אכתי אפשר שתתקיים על ידי אחרים, בזה יש לומר שלא חששו לאסור האכילה קודם קיום המצוה. יתר על כן, גם אם יהיה באופן שאם ימשך השליח ע"י אכילתו תתבטל המצוה, וכגון שאין מוהל אחר לפנינו שיוכל למול את הבן היום, יש לומר דלא פלוג רבנן וכיון שברוב הפעמים אפשר לקיים המצוה ע"י אחרים, לא גזרו".

ולכן מסקנת הבצל החכמה היא: [א] אשה שאינה מדליקה נר חנוכה בעצמה אלא בעלה מדליק ומוציאה ידי חובה מותרת במקום צורך לאכול קודם הדלקת נר חנוכה. [ב] הדליק נר חנוכה בביתו ועומד להדליק עבור אשה אחרת בביתה, נראה שמותר לאכול קודם שמדליק לה.

נמצא כי במצוה שהמחוייב בה אינו מקיים אותה בפועל בעצמו, אלא על ידי אדם אחר המוציא אותו ידי חובה, כגון מצות מילה, בבדיקת חמץ, או הדלקת נרות חנוכה וכיוצא בזה. על המחוייב במצוה ודאי אין איסור לאכול לפני קיום המצוה, מכיון שלא הוא זה שמקיים אותה. ואילו על מי שמקיים אותה עבור האחרים [לאחר שכבר קיים את המצוה בעצמו], נחלקו הנחלת צבי ובצל החכמה. לדעת הנחלת צבי, גם על השליח יש איסור לאכול לפני קיום המצוה, אולם לדעת הבצל החכמה אין על השליח איסור לאכול לפני שמקיים מצוה עבור אדם אחר.

יט. ומעתה אולי ניתן להבין מדוע בתקיעת שופר אין איסור לאכול לפני קיום המצוה, שהרי בדרך כלל מתקיימת המצוה על ידי בעל התוקע המוציא את הציבור ידי חובה, ואם כן על הציבור שאינו עושה בפועל את **מעשה** המצוה אלא מקיים את המצוה בשמיעה, אין איסור לאכול לפני התקיעות, ורק על בעל התוקע אשר עושה את מעשה מצוה ומקיים אותה בפועל יש איסור לאכול לפני קיום המצוה.

כאשר השמעתי חידוש זה בעת מסירת השיעור, נשאלתי על כך מדברי הרמ"א [לעיל **אות ה**] שפסק בהלכות מגילה "אסור לאכול קודם **שישמע** קריאת המגילה, אפילו התענית קשה עליו", ומפורש כי גם על מי **ששומע את קריאת המגילה מבעל קורא** ולא קורא אותה בעצמו, אסור לאכול לפני קיום מצות קריאת המגילה, למרות שאינו מקיים את המצוה בעצמו אלא על ידי אחר.

אולם השבתי כי יש לחלק בין תקיעת שופר לקריאת מגילה, בתקיעת שופר המצוה היא **השמיעה** ולא התקיעה, כמפורש בספר החינוך (מצוה תה) "שנצטוונו **לשמוע** קול שופר בראש השנה", וכתב במנחת חינוך (שם) וז"ל: "מה שכתב הרב המחבר מצוה לשמוע וכו' כן הוא לשון הרמב"ם בהלכות שופר (פ"א ה"א) מצות עשה של תורה **לשמוע** תרועת השופר של ראש השנה". לעומת זאת, בקריאת מגילה המצוה היא **לקרוא במגילה**. ולכן נראה כי בקריאת המגילה, כאשר אחר קורא את המגילה, והשומע נחשב כאילו הוא קורא במגילה, אזי גם על השומע יש איסור לאכול מכיון שהוא נחשב כמקיים בפועל את מצות הקריאה במגילה. מה שאין כן בתקיעת שופר שיוצא ידי חובה בשמיעה, אין זה נחשב כאילו הוא עושה את מעשה התקיעה, ולכן יש לומר שהאיסור לאכול לפני קיום מצות התקיעות מוטל רק על בעל התוקע המקיים את המצוה בפועל.

* * *

היוצא מן הדברים: יש פוסקים שהתירו לא רק "טעיה" לפני התקיעות, אלא גם אכילת פת ומיני מזונות יותר מכביצה, מכמה טעמים, ונפקא מינה האם ההיתר לאכול לפני התקיעות נאמר גם למי שאינו מקדש בבית הכנסת שבו מתפללים ותוקעים בשופר, אלא הולך לעשות את הקידוש בביתו.

[א] לדעת ההתעוררות תשובה והגרש"ז אויערבך טעם ההיתר הוא כי ברבים אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה בגלל ש"רבים מדכרי אהדי". וטעם זה שייך כמובן רק **בציבור** שמקדשים ואוכלים בבית הכנסת שבו מתפללים ותוקעים בשופר, וכל אחד יזכיר לשני שלא ישכח מקיום המצוה. אולם כאשר **היחיד** הולך מבית הכנסת לקדש בביתו, עדיין יש לחשוש שמא ימשך אחר האכילה וישכח מלקיים את המצוה.

[ב] סברא נוספת שהזכיר הגרש"ז, וכן נקט בתשובות והנהגות, להתיר לאכול לפני תקיעות בגלל שיש זמן וסדר קבוע לתפילה. וטעם זה שייך גם **ביחיד**.

[ג] ההתעוררות תשובה כתב להתיר אכילה לפני תקיעות, כי בגלל "אימת הדין" בראש השנה, אין חשש שימשך אחר אכילתו ויתבטל מקיום המצוה. וטעם זה ודאי שייך גם ביחיד המקדש בביתו לפני התקיעות.

[ד] הואיל ותקיעת השופר היא בגדר של "תפילה", ומכיון וכבר התחיל להתפלל, נמצא שהוא בעצם כבר עסוק בקיום המצוה, ולכן אין חשש שימשך אחר אכילתו. וגם טעם זה ודאי שייך ביחיד המקדש בביתו לפני התקיעות.

ובנדון ההצעה להעדיף לאכול רק לאחר שמיעת "תקיעות דמיושב" [בהסתמך על תקנת רעק"א ובית דינו], שנויה במחלוקת: לדעת הרב הענקין, למי שקשה להימנע מאכילה עד לסיום התפילה, עדיף לאכול לאחר שמיעת "תקיעות דמיושב", ואפילו **ביום ראשון** של ראש השנה, שחיוב התקיעה בשופר **מהתורה**. אולם הגרש"ז אויערבך, בשנים שהיה קשה לו להמתין מלאכול עד אחר גמר התפילה, קידש על היין וטעם לאחר "תקיעות דמיושב" **ביום שני** של ראש השנה בלבד, שבו חיוב התקיעה בשופר **מדרכן**. עם זאת, הגרש"ז סבר שכהנהגה לציבור, אין ראוי לנהוג כן למעשה, וכן מתבאר בציץ אליעזר שהנהגה זו לא נאמרה לציבור, שבלאו הכי מותרים לאכול לפני התקיעות כי "רבים מדכרי אהדי".

[במאמר המוסגר יש להעיר, כי בנדון אכילה לפני התקיעות נתבאר לעיל **ג' הוראות שונות** בשם הגרש"ז אויערבך:

[א] לעיל [אות יא] הובא דברי הגרש"ז **עצמו** במה שכתב בתיקונים ומילואים לספר שמירת שבת כהלכתה להתיר לאכול לפני התקיעות **אף יותר מכביצה**, אפילו שלא בשעת הדחק, כיון שיש היתר של "רבים מדברי אהדדי", ו"סומכים על זה שיש זמן קבוע לתפילה".

[ב] בספר הליכות שלמה [לעיל אות ח] המיוסד על פסקי הגרש"ז נפסק: "מי שאין לו צורך כל כך לא יקל כלל לאכול קודם התקיעות, וגם המקילים יזהרו שלא לאכול אלא אכילת ארעי דהיינו עד כביצה ולא יותר". ומבואר כי **לכתחילה** יש להחמיר ולא "לאכול" אלא לטעום לא יותר מכביצה.

[ג] מנהג הגרש"ז בשנים שהיה קשה לו להימנע מאכילה עד לאחר תפילת מוסף [המובא בספר הליכות שלמה לעיל אות ח] "לקדש ביום שני של ראש השנה לאחר תקיעות דמיושב, ושב למנין אחר בעמדם לפני התחלת התקיעות דמיושב".

פרק ג: חיוב קידוש - לפני תפילת מוסף או לאחריה

לאור שיטות הפוסקים והמנהגים בדין "טעימה" ו"אכילה" לפני התקיעות בראש השנה, לכאורה הדין נותן שיש צורך לעשות קידוש קודם לכן. אמנם כפי שהזכרתי לעיל, בימי ילדותי, כשהתפללתי עם אבי ז"ל בבית החסידים ברחוב שלמה המלך בתל אביב, נהגו המתפללים **לשתות קפה ולאכול עוגות** לפני התקיעות **ללא עשיית קידוש**.

ויש לברר על איזו הלכה הם סמכו במנהגם, בהקדם דברי הפוסקים בגדר חיוב הקידוש בשבת ויום טוב, האם חיוב הקידוש חל מיד לאחר תפילת שחרית, או רק לאחר תפילת מוסף.

כ. בשו"ע (או"ח סי' פט סע' ג) נפסק שאסור לאכול ולשתות עד שיתפלל תפלת שמונה עשרה "בין בחול ובין בשבת ויום טוב". וכתב המשנה ברורה (ס"ק כג) "בשבת, כלומר דלא תימא דבשבת אסור בלאו הכי משום דאסור לטעום קודם קידוש, קא משמע לן דאינו אסור רק דוקא בשהגיע זמן קידוש, והכא **כיון שלא התפלל לא הגיע עדין זמן קידוש**. ואחר תפלת מוסף אסור משום קידוש. וקודם מוסף עיין סימן רפ"ו ס"ג". ומפורש בדבריו שחיוב הקידוש לא חל לפני תפילת שחרית בשבת ויום טוב, ובוודאי חל **לאחר** תפילת מוסף. ובדבר השאלה האם חיוב הקידוש חל מיד לאחר תפילת שחרית, או רק לאחר תפילת מוסף, ציין המשנה ברורה לדבריו בהלכות שבת בסימן רפ"ו ס"ג.

וכוונתו למש"כ השו"ע (או"ח סי' רפו סע' ג) "מותר לטעום קודם תפלת המוספין, דהיינו אכילת פירות, או אפילו פת מועט אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב אבל סעודה אסור". והקשה המג"א (ס"ק א) "ואע"ג דאסור לאכול קודם קידוש, ואין קידוש אלא במקום סעודה". ותיירץ: "יש לומר דדי כשישתה כוס יין אחריו (כמו שנתבאר סי' רע"ג ס"ה) או שיטעם פירות [ובזה יוצא ידי חובת דין "קידוש במקום סעודה"] ויתפלל במקומו ויאכל אחר כך הפת". והוסיף המג"א: "ואין לומר דלא חל עליו חובת קידוש, דהא רשאי לאכול מעט פת **וחל עליו קידוש**, וכן משמע בב"ח. וכתב [הב"ח] דמדינא שרי לאכול אפילו סעודה אלא שהמנהג להחמיר, ולכן מאן דחלש ליביה וקשה עליו טובא להתפלל מוספין קודם אכילה, יקדש ויאכל קודם מוסף עכ"ל". ומפורש בדבריו שחיוב הקידוש חל לפני תפילת המוסף.

וכן פסק המשנה ברורה שם: "ואע"ג דלאחר תפילת שחרית כבר נתחייב בקידוש, ואסור לאכול ולשתות מקודם, ואין קידוש אלא במקום סעודה. יש לומר דדי כשישתה כוס יין אחר הקידוש דגם זהו מקרי סעודה, ואחר כך יאכל הפירות, או כשאין לו יין כמו כן יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דדי כשישתה כל הכוס יין של קידוש שמחזיק רביעית דזהו מקרי ג"כ קידוש במקום סעודה".

הרי לנו שיטת המג"א והמשנה ברורה, שחיוב קידוש בשבת ויום טוב לא חל לפני תפילת שחרית אלא אחריה, קודם תפילת מוסף.

ולפי זה, אמנם הטעמים לפני התפילה בראש השנה, אינם מחוייבים לעשות קודם לכן קידוש, שהרי אין חיוב קידוש לפני התפילה. אולם לאחר תפילת שחרית, מכיון שכבר חלה חובת קידוש, לכאורה אין היתר לטעום או לאכול לפני התקיעות ללא קידוש, וכיצד הותר למתפללים בבית החסידים לשתות קפה ולאכול מזונות ללא קידוש.

אכילה לפני התקיעות ללא עשיית קידוש

כא. וכתב בספר מנהג ישראל תורה (סי' תקפה אות ג) "יש מקומות שמקילין ושותין טיי [תה] או קאוע [קפה] קודם תקיעת שופר בלא קידוש, והנה לומר שסומכין עצמם על המהרש"ל ושאר הפוסקים שס"ל דלעולם מותר לאכול קודם מוסף בלא קידוש".

וכוונתו לדברי המהרש"ל (הובא בבאר היטב סי' פט ס"ק יב) "ואחר תפילת מוסף אסור [לשתות מים] כיון שהגיע זמן קידוש". ומשמע מדבריו, שרק לאחר תפילת מוסף חל חיוב הקידוש ואסור לשתות מים, אבל קודם לכן, גם לאחר שכבר התפלל שחרית אין איסור, מכיון שלא חל חיוב הקידוש. וכן מפורש בדברי העטרת זקנים (או"ח סי' פט) שכתב: "דוקא בבוקר קודם התפילה [יש איסור לשתות מים] כיון שעדיין לא הגיע זמן הקידוש, אבל כיון שהגיע זמן קידוש אסור לשתות אפילו מים קודם קידוש, ואף קודם תפילת מוסף מותר לשתות כי לא הגיע עדיין זמן קידוש".

וכשיטתם נקט לדינא המהרש"ם (דעת תורה סי' רפו סעי' ג) "הנה בדין אם חל חובת קידוש קודם מוסף, עיין עיקרי הד"ט (או"ח סי' יג אות ג) בשם הגהות הרמ"ז דמותר לטעום קודם מוסף בלי קידוש, דהא אסור לקבוע סעודה קודם מוסף, ולכן לא חל חובת קידוש. וכן נוהגין בכל ארץ ישראל. וכן עשה מעשה מהר"א סגל בלכתו לפקוד את המהרש"א, ושתו קפה ומיני מתיקה בלא קידוש, ומאן דבעי להחמיר ולקדש אינו אלא הדיוטות".

ואם כן הנהיגים לשתות קפה ולטעום עוגות [בשיעור פחות מכביצה] ללא קידוש, סומכים מן הסתם על המהרש"ל וסיעתו, שחיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף, ולפיכך אין חיוב לקדש כדי לשתות או לטעום לפני תפילת מוסף. אולם כבר העיר בספר מנהג ישראל תורה (שם) "וזה דוחק, דמהיכי תיתי להקל יותר בראש השנה, הרי איפכא קי"ל בשו"ע סי' תר"ג דבעשרת ימי תשובה צריך להיזהר יותר מכל השנה, וכל שכן בראש השנה גופא. ואי משום דבראש השנה מאריכים בתפילה עד הרבה אחר חצות היום, זה יתכן על עצם היתר הטעימה כנ"ל, אבל למה יאכלו בלא קידוש".

כב. בביאור המנהג לאכול ולשתות לפני התקיעות בלא קידוש, הביא בספר מנהג ישראל תורה (שם) בשם שו"ת בית ישראל (או"ח סימן ב) שכתב: "איתא בש"ס (ראש השנה לב, א; וברש"י ותוס' שם) דבראשונה היו תוקעים בשחרית רק משום גזירת מלכות העבירו למוסף, ובתוספות יום טוב מביא בשם הר"ן שאמרו מלכויות זכרונות ושופרות בשחרית. לפי זה נמצא דנהי דעתה אומרים מלכויות זכרונות שופרות בתקיעת מוסף ותוקעים במוסף, אבל מעיקר הדין כל זה שייך לתפילת שחרית, וכדמעיקרא. ואם כן אחר תפילת שחרית שלנו בראש השנה עדיין לא חל חובת קידוש, שמעיקר הדין לא נגמר שחרית עדיין, כיון שלא אמרו מלכויות זכרונות שופרות ולא תקעו בה".

כלומר, חיוב הקידוש בראש השנה שונה מחיוב קידוש בכל שבת ויום טוב, משום שבראש השנה בגלל החיוב לתקוע בשופר, שבעיקרו שייך לתפילת שחרית, נחשבת כל התפילה - עד סוף תפילת מוסף, כתפילת שחרית. וממילא, כשם שבכל השנה חל חיוב הקידוש לאחר תפילת שחרית, גם בראש השנה חל חיוב התפילה לאחר תפילת שחרית, המסתיימת בסוף תפילת מוסף.

טעם אחר בביאור המנהג לאכול ולשתות לפני התקיעות בלא קידוש כתב בפירוש קצה המטה על ספר מטה אפרים (סי' תקפח אות ה) "ולענין יכול לשתות קאו"י או טיי"א בלא קידוש כמו קודם התפילה, דכיון דאסור לאכול קודם תקיעת שופר, ממילא לא חל עליו אכתי חיוב קידוש. על כן יותר נכון שלא לקדש קודם תקיעת שופר".

חיוב קידוש חל רק כאשר מותר לאכול, ואז יש חיוב לקדש לפני הסעודה. ומשום כך לפני תפילת שחרית אין חיוב קידוש, כי בלאו הכי אסור לאכול לפני התפילה. ורק כשהסתיימה התפילה ורשאי לאכול, חל עליו החיוב לקדש לפני סעודתו. ואם כן, בראש השנה שגם לאחר סיום תפילת שחרית עדיין אסור לאכול, כי עדיין לא קיום את מצות התקיעה בשופר, כמבואר לעיל [פרק א] שאסור לאכול לפני קיום מצוות - אין חיוב קידוש עד לאחר סיום תפילת מוסף.

לסיכום: בביאור המנהג לאכול ולשתות לפני התקיעות בלא קידוש מצאנו כמה טעמים:

[א] לדעת המהרש"ל העטת זקנים והמהרש"ם, חיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף, ולפיכך כאשר רוצים לאכול לפני התקיעות, דהיינו לפני תפילת מוסף, אין צורך לקדש.

[ב] גם לדעת המג"א והמשנה ברורה שחיוב הקידוש חל מיד לאחר תפילת שחרית, בראש השנה, בגלל החיוב לתקוע בשופר, שבעיקרו שייך לתפילת שחרית, נחשבת כל התפילה - עד סוף תפילת מוסף, כתפילת שחרית. וממילא, כשם שבכל השנה חל חיוב הקידוש לאחר תפילת שחרית, גם בראש השנה חל חיוב התפילה לאחר תפילת שחרית, המסתיימת בסוף תפילת מוסף.

[ג] חיוב קידוש חל רק כאשר מותר לאכול, ואז יש חיוב לקדש לפני הסעודה. ולכן, בראש השנה שגם לאחר סיום תפילת שחרית עדיין אסור לאכול, כי עדיין לא קיום את מצות התקיעה בשופר, אין חיוב קידוש עד לאחר סיום תפילת מוסף.

פרק ד: אכילה לפני תקיעות לנשים

כג. כידוע, נשים פטורות מקיום מצוות עשה שהזמן גרמן, ובכלל זה מקיום המצוה לתקוע בשופר. אולם באופן מעשי, קיבלו הנשים על עצמן לשמוע את התקיעות בשופר "כאילו" התחייבו בכך. אולם מכיון שסוף סוף הן אינן מחויבות מעיקר הדין במצות התקיעה בשופר, יש יותר מקום להקל ולהתיר להן לאכול לפני התקיעות במקום הצורך, כמבואר בדברי החיי אדם (כלל קמא סע' ז) שכתב: "ואם האשה צריכה לאכול בשחר תאכל קודם התקיעות, כי בלאו הכי מדינת פטורות, ואע"ג שכבר קבלו עליהם חובה, מכל מקום במקום צער או חולי יש לומר דלא קבלו".

וכן נקט האשל אברהם (או"ח סי' תקפט ס"ק ג) "גם שהנשים שוויו חוב על עצמן לשמוע שופר, מכל מקום יש להקל להן על ידי חלישות כל דהו לאכול קודם שמיעתן. ויכולות לומר אחר כך הברכה, כיון שעיקר הברכה קאי על המצוה שנצטוו האנשים, ורק לכתחילה בלי שינוי בהמזג [דהיינו במצב בריאותן] נוהגות שלא לאכול קודם שופר ולולב".

אולם יש להעיר כי לעיל [אות ט] הבאנו את דברי העטרת זקנים (או"ח סי' תקפט אות ג) שכתב על דברי המהרי"ל ש"אין לתקוע לנשים עד אחר שיצאו מבית הכנסת, אחר שתקעו לציבור ולא קודם לכן", כי לאשה "יולדת או חולה, ואינה יכולה להמתין יתקע לה מיד". ובהגהות רעק"א ביאר את דברי העטרת זקנים: "**דאינו רשאי לאכול קודם תקיעת שופר**", ומשמע מדבריו **שגם לנשים** יש איסור לאכול לפני התקיעות, כאנשים. וכנראה הדבר נובע מכך שלאחר שקיבלו הנשים על עצמן את התקיעות כחיוב, ולכן אין סברא להקל להן יותר מאנשים.

כד. ונראה לדון האם דין זה נאמר גם לדעת הנוהגים לאכול לפני התקיעות **ללא קידוש**.

ואמנם לדעת הפוסקים שחיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף, לפיכך כאשר רוצים לאכול לפני התקיעות, דהיינו לפני תפילת מוסף, אין צורך לקדש, נראה כדברי החיי אדם והאשל אברהם, שיש יותר מקום להקל לנשים לאכול לפני התקיעות במקום הצורך, מכיון שאינן מחויבות מעיקר הדין במצות התקיעה בשופר.

אולם לפי המבואר לעיל בטעם הנוהגים לאכול לפני התקיעות ללא קידוש, שהדבר נובע מכך שהחיוב לתקוע בשופר שייך לתפילת שחרית, ולכן כל התפילה - עד סוף תפילת מוסף, נחשבת כתפילת שחרית, וחיוב הקידוש חל רק לאחר

מכן. טעם זה לכאורה שייך רק **באנשים** המחוייבים להתפלל תפילת שחרית, וכל עוד לא התפללו, לא חל עליהם חיוב הקידוש. אבל **נשים** שאינן מחוייבות להתפלל שחרית, ודי להם בבקשה אחת, כמבואר בדברי המג"א (או"ח סי' קו ס"ק ב) "אך מדאורייתא די בפעם אחד ביום, ובכל נוסח שירצה. ולכן נהגו רוב נשים שאינן מתפללות בתמידות, משום דאומרות מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה, ומדאורייתא די בזה, ואפשר שגם חכמים לא חייבו יותר". אם כן מייד לאחר שאמרו בקשה מותר להם לאכול, וממילא חלה עליהן חובת קידוש לאחר אותה בקשה. ואף שבדעתם להתפלל אחר כך שחרית, מכיון שאינם מחוייבות, אין זה מעכב את חיוב הקידוש מלחול עליהן, ואשר על כן הן מחוייבות לקדש בטרם יאכלו לפני התקיעות.

ויוצא איפוא, כי במקום שאפשר **להקל לאנשים לאכול ללא קידוש** לפני התקיעות, נצטרך **להחמיר ולחייב את הנשים לקדש** בטרם יאכלו לפני התקיעות, כמבואר לעיל.

פרק ה: אכילה לפני מוסף בראש השנה שחל בשבת

כה. בשו"ת תשובות והנהגות (או"ח ח"ה סימן קעט) כתב: "ודע שלא שנוהגים שלא לטעום לפני התקיעות, גם בראש השנה שחל בשבת שאין מצות תקיעות, אין לטעום. כי רק במוסף בעלמא התיירו, אבל ביום טוב של ראש השנה מקיים במוסף מצות מלכויות זכרונות ושופרות, שאפילו שהם דרבנן מכל מקום יש אסמכתא מהתורה, ועל כן האיסור לטעום הוא כמו בדאורייתא כיון שעיקרם דאורייתא".

והתחדש בדבריו, **שאמירת סדר "מלכויות זכרונות ושופרות"** במקום קיום מצות התקיעות בשבת, נחשבת **כקיום מצוה** [כי יש לזה אסמכתא מהתורה]. ולכן גם בראש השנה שחל בשבת שאין תקיעות שופר בפועל, עדיין יש לאסור לאכול לפני **קיום מצות אמירת "מלכויות זכרונות ושופרות"**, כשם שאסור לאכול לפני **קיום מצות תקיעה** בשופר. ונראה כי דבריו מוטעמים על פי המובא לעיל [אות יג] מדברי השפת אמת, שהתקיעה בשופר בראש השנה היא **בגדר של תפילה**, ועל כן מובן שדין אמירת סדר "מלכויות זכרונות ושופרות" במקום קיום מצות התקיעות בשבת, נחשב **כקיום מצות התקיעה בשופר**.

אמנם הנוהגים לאכול ולשתות לפני התקיעות בלא קידוש, ונתבאר טעמם, כי החיוב לתקוע בשופר שייך לתפילת שחרית, ולכן חיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף - טעם זה שייך כמובן גם בראש השנה שחל בשבת, שאמירת סדר "מלכויות זכרונות ושופרות" במקום קיום מצות התקיעות נחשבת לחלק מתפילת שחרית. ולכן גם בראש השנה שחל בשבת, כל התפילה - עד סוף תפילת מוסף, נחשבת כתפילת שחרית, וחיוב הקידוש חל רק לאחר מכן. ואין כל מניעה לאכול ולשתות לפני התקיעות בלא קידוש מכיון שחיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף.

* * *

היוצא מן הדברים, כי נמצא מקור נאמן לכל המנהגים שהזכרנו בתחילת הדברים:

- הנוהגים לאכול לפני התפילה בראש השנה, לא חוששים להלכה פסוקה בשו"ע (או"ח סי' פט סע' ג) שאין לאכול לפני התפילה, כי בראש השנה יש סברא לומר שלא נאמר האיסור לאכול לפני התפילה משום "לא תאכלו על הדם", כי עיקר תפילות ראש השנה נועדו ונתקנו להמליך את הקב"ה בעולם. ומאחר ואין בעיקר התפילה בקשות, כמו ביום חול, אין גם איסור לאכול לפני התפילה. וגם האיסור לאכול לפני התפילה משום גאווה לא נאמר בראש השנה, כיון שכל מהותו של ראש השנה היא המלכת הקב"ה למלך ואנו כעבדים לו, ולכן כאשר האכילה היא לצורך התפילה שמטרתה להמליך את הקב"ה, אין בכך גאווה. ומה גם שבהגהות מלוא הרועים במסכת ברכות נתבאר כי האיסור לאכול לפני התפילה משום גאווה נאמר **בתפילת מנחה בלבד**, ואם כן, **לפני תפילת שחרית** האיסור לאכול לפני התפילה אינו משום גאווה, אלא משום "לא תאכלו על הדם".

• **הנוהגים לאכול לאחר תפילת שחרית לפני התקיעות** פת ומיני מזונות יותר מכביצה, אינם חוששים לאיסור לאכול לפני קיום מצוה, מכמה טעמים:

[א] ברבים אין חשש שיאכלו וישכחו מלקיים את המצוה, בגלל ש"רבים מדכרי אהדדי" [וטעם זה שייך כמובן רק **בציבור** שמקדשים ואוכלים בבית הכנסת שבו מתפללים ותוקעים בשופר, ולא **ביחיד** ההולך מבית הכנסת לקדש בביתו, עדיין יש לחשוש שמא ימשך אחר האכילה וישכח מלקיים את המצוה].

[ב] בגלל שיש זמן וסדר קבוע לתפילה. וטעם זה שייך גם **ביחיד**.

[ג] בגלל "אימת הדין" בראש השנה, אין חשש שימשך אחר אכילתו ויתבטל מקיום המצוה. וטעם זה ודאי שייך גם ביחיד המקדש בביתו לפני התקיעות.

[ד] תקיעת השופר היא בגדר של "תפילה", ומכיון וכבר התחיל להתפלל, נמצא שהוא בעצם כבר עסוק בקיום המצוה, ולכן אין חשש שימשך אחר אכילתו. וגם טעם זה שייך ביחיד המקדש בביתו.

• **הנוהגים לאכול לפני התקיעות ללא קידוש**, מסתמכים:

[א] על דעת הפוסקים שחיוב הקידוש חל רק לאחר תפילת מוסף.

[ב] אמנם גם לדעת המג"א והמשנה ברורה שחיוב הקידוש חל מייד לאחר תפילת שחרית, בראש השנה, בגלל החיוב לתקוע בשופר, שבעיקרו שייך לתפילת שחרית, נחשבת כל התפילה - עד סוף תפילת מוסף, כתפילת שחרית. וממילא, כשם שבכל השנה חל חיוב הקידוש לאחר תפילת שחרית, גם בראש השנה חל חיוב התפילה לאחר תפילת שחרית, המסתיימת בסוף תפילת מוסף.

[ג] חיוב קידוש חל רק כאשר מותר לאכול, ואז יש חיוב לקדש לפני הסעודה. ולכן, בראש השנה שגם לאחר סיום תפילת שחרית עדיין אסור לאכול, כי עדיין לא קיום את מצות התקיעה בשופר, אין חיוב קידוש עד לאחר סיום תפילת מוסף.